

SUD BOSQICHIGA QADAR JINOYAT PROTSESSI

Bozorov Jasurbek Saydulla o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi

Sudyalar oliy maktabi

“12.00.09 – Jinoyat protsessi. Kriminalistika, tezkor-qidiruv huquq va sud ekspertizasi” ixtisosligi tayanch doktoranti

Telefon: +99894 338 69 99. jasurbekkbozorovqash@gmail.com

ANOTATSIYA

Ushbu maqolada sudgacha bo'lgan bosqichda jinoyat protsessi va ularning ishtirokchilar hamda ularning huquq-majburiyatlari haqidagi nazariy asoslar va bu bosqichning milliy qonunchiligimizda tartibga solinishi. Tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar va ularning qo'llanilishi doirasi hamda ularning qo'llanilish doirasini kengaytirish, aholining huquqiy ong va huquqiy madaniyatini o'stirishga doir asosli fikr mulohazalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: jinoyat protsess, jinoyat protsess ishtirokchilari, jinoyat protsess ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari, sudgacha bosqich, sudgacha bosqichda jinoyat protsess ishtirokchilari, normativ-huquqiy hujjat, huquqiy ong, huquqiy madaniyat.

АНОТАЦИЯ

В данной статье представлены теоретические основы уголовного процесса и его участников, их права и обязанности на досудебной стадии и регулирование этой стадии в нашем национальном законодательстве. Представлены обоснованные мнения о нормативных правовых документах и сфере их применения, расширении сферы их применения, развитии правосознания и правовой культуры населения.

Ключевые слова: уголовный процесс, участники уголовного процесса, права и обязанности участников уголовного процесса, досудебная стадия, участники уголовного процесса на досудебной стадии, правовой документ, правосознание, правовая культура.

ABSTRACT

In this article, the theoretical foundations of the criminal process and their participants and their rights and obligations at the pre-trial stage and the regulation of this stage in our national legislation are presented. Reasonable opinions on regulatory legal documents and their scope of application, expansion of their scope of application, development of legal consciousness and legal culture of the population are presented.

Keywords: criminal procedure, participants of criminal procedure, rights and obligations of participants of criminal procedure, pre-trial stage, participants of

criminal procedure at the pre-trial stage, legal document, legal consciousness, legal culture.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 7-moddasiga ko‘ra, xalq davlat hokimiyatining birdan bir manbaidir. Konstitutsiyaning 14-moddasiga muvofiq, davlat o‘z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko‘zlab, ijtimoiy adolat va qonuniylik prinsiplari asosida amalga oshiriladi. Konstitutsiyaning 36-moddasiga ko‘ra esa, O‘zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o‘z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar. Mazkur konstitutsiyaviy normalardan kelib chiqib, jinoyatchilikka qarshi kurashni amalga oshiruvchi davlat organlari va ularning mansabdor shaxslari o‘z faoliyatlarini amalga oshirishda jamoatchilik yordamiga tayanadilar. O‘z navbatida fuqarolar jinoyatchilikka qarshi kurashish, jinoyatlarning sodir etish sabablari va unga imkon bergan sharoitlarni aniqlashda yordam ko‘rsatish orqali mamlakatda qonuniylikni ta‘minlashga ko‘maklashadilar. Jinoyat ishlarini yuritishda jamoatchilik ishtirokining bir necha shakli, chunonchi, jinoyat sodir etilgan holatlarni aniqlashda, aybdorlarni qidirish va fosh etishda, adolatli hukm chiqarishda, shuningdek jinoyatning sodir etilish sabablari va unga imkon bergan sharoitlarni aniqlashda jamoatchilikning ishtiroki nazarda tutilgan. Amaldagi jinoyat protsessual qonun hujjatlarida jinoyat ishlarini yuritishda jamoatchilik ishtirokining turli shakllari nazarda tutilgan. Unga muvofiq surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud jinoyat ishlarini tergov qilishda va sudda ko‘rishda jinoyat sodir etilgan holatlarni aniqlab olish, aybdorlarni qidirish va fosh etish, adolatli hukm chiqarish, shuningdek jinoyatning sabablari va unga imkon bergan shart-sharoitlarni aniqlash uchun o‘z vakolatlari doirasida jamoatchilik yordamidan foydalanishga haqli.

Jinoyat ishini yuritishda qatnashayotgan har bir subyekt ma‘lum bir huquq va majburiyatlarga ega bo‘lishi lozim. Aks holda u o‘ziga yuklatilgan vazifalarini samarali bajarish imkoniga ega bo‘lmaydi. Shu tufayli O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida jamoat ayblovchisi va jamoat himoyachisining huquq va majburiyatlari belgilab qo‘yilgan. Sudga qadar bo‘lgan bosqichda, shu jumladan, ishni tergov qilish chog‘ida esa, prokurorni rad qilish masalasi yuqori turuvchi prokuror, surishtiruvchi yoki tergovchini rad qilish surishtiruv va dastlabki tergov ustidan nazorat olib boruvchi prokuror tomonidan, ekspertni, mutaxassisni, tarjimonni, himoyachini, jabrlanuvchining, fuqaroviy da‘vogarning, fuqaroviy javobgarning vakillarini, shuningdek xolisni rad qilish masalasi ishni tergov qilish chog‘ida surishtiruvchi yoki tergovchi tomonidan hal etiladi. Rad qilish muddati hamda uni rasmiylashtirish tartibida rad qilishga nisbatan u jinoyat protsessining qaysi bosqichida amalga oshirilganligiga qarab ikki xil muddat belgilangan. Xususan, tergov qilish chog‘ida qo‘yilgan rad qilish masalasi surishtiruvchi, tergovchi, prokuror tomonidan

yigirma to‘rt soat ichida hal etilsa, sud majlisida rad qilish shu majlisda darhol hal etilishi lozim. Ayni damda rad qilishni qanoatlantirish yoki qanoatlantirmaslik haqida surishtiruvchi, tergovchi, prokuror qaror, sud esa ajrim chiqaradi. Bu haqdagi qaror yoki ajrimda rad qilishni qanoatlantirish yoki qanoatlantirmaslik haqidagi to‘xtam asoslantirilgan, har qanday holatda ham bu boradagi vajlarga baho berilgan bo‘lishi lozim. himoyachi himoya pozitsiyasini Milliy sud-huquq tizimini isloh etishning mantiqiy davomini anglatuvchi sud hokimiyati mustaqilligini mustahkamlash masalalari jinoyat ishlari yurituvining sudga qadar bosqichlarida sud nazoratini kengaytirishni, xususan, lavozimdan chetlashtirish va tibbiy muassasaga joylashtirish kabi protsessual majburlov choralari qo‘llashda tatbiq etilishini taqozo etdi. Jumladan, 2012-yil 18-sentabrda O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 29 va 31-boblariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritilib, sudga qadar yurituv bosqichida qo‘llanadigan choralari, ya’ni lavozimdan chetlashtirish va tibbiy muassasaga joylashtirish tarzidagi protsessual majburlov choralari faqat sudyaning sanksiyasi asosida qo‘llash tartibi qonunan mustahkamlandi.

Jinoyat ishlarini ko‘rib chiqadigan davlat organlarining faoliyatida bu masalalar o‘ta muhim ahamiyat kasb etadi, chunki shaxs jamiyat oldidagi protsessual majburiyatlarini ixtiyoriy ravishda bajarmasa, uning erkinligini majburlov choralari orqali cheklashga to‘g‘ri keladigan shakllantirish va mustahkamlash uchun zarur bo‘lgan daliliy ma’lumotlarni to‘plash va ularni jinoyat ishi materiallariga qo‘shib qo‘yilishini talab qilish kabi protsessual imkoniyatlarga ega. Bu esa ish materiallarida nafaqat ayblovchi, balki oqlovchi dalillar qayd qilinishini, natijada esa sudga qadar ayblov va himoya tarafining dastlabki tortishuvni ta’minlaydi. Shu bilan birgalikda tergovchiga alohida mas’uliyat yuklaydiki, u dalillar bazasini himoya taqdim etgan versiya nuqtayi nazaridan tadqiq etishi zarur. Bu qoidaning protsessual tasdig‘ini ayblov xulosasiga qo‘yilgan talablarda kuzatish mumkin. Ya’ni, ayblov xulosasining tavsif qismida dastlabki tergovda aniqlangan holatlar: jabrlanuvchi, shuningdek ayblanuvchi to‘g‘risidagi ma’lumotlar; ayblanuvchining aybdorligini tasdiqlovchi dalillar, ayblanuvchining o‘zini himoya qilish uchun keltirgan vajlari va ularni tekshirish natijalari bayon qilinadi (O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi 379-moddasi 2- qismi). Milliy sud-huquq tizimini isloh etishning mantiqiy davomini anglatuvchi sud hokimiyati mustaqilligini mustahkamlash masalalari jinoyat ishlari yurituvining sudga qadar bosqichlarida sud nazoratini kengaytirishni, xususan, lavozimdan chetlashtirish va tibbiy muassasaga joylashtirish kabi protsessual majburlov choralari qo‘llashda tatbiq etilishini taqozo etdi. Jumladan, 2012-yil 18-sentabrda O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 29 va 31-boblariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritilib, sudga qadar yurituv bosqichida qo‘llanadigan choralari, ya’ni lavozimdan chetlashtirish va tibbiy muassasaga joylashtirish tarzidagi protsessual majburlov choralari faqat sudyaning sanksiyasi

asosida qo‘llash tartibi qonunan mustahkamlandi. Jinoyat ishlarini ko‘rib chiqadigan davlat organlarining faoliyatida bu masalalar o‘ta muhim ahamiyat kasb etadi, chunki shaxs jamiyat oldidagi protsessual majburiyatlarini ixtiyoriy ravishda bajarmasa, uning erkinligini majburlov choralari orqali cheklashga to‘g‘ri keladi. Ishni sudga qadar yuritish bosqichida qo‘llanilgan qamoqqa olish yoki uy qamog‘i tarzidagi ehtiyot chorasi shaxsni bundan keyin qamoqda saqlash yoki uning uy qamog‘ida bo‘lishi uchun asoslar mavjud bo‘lmaganda prokuror tomonidan, shuningdek prokurorning roziligi bilan tergovchi tomonidan ehtiyot choralari to‘g‘risida qaror chiqargan sudni, albatta, xabardor etgan holda bekor qilinishi yoki o‘zgartirilishi mumkin. Qamoqqa olish yoki uy qamog‘i tarzidagi ehtiyot chorasining bekor qilinishi yoki o‘zgartirilishi ushbu ehtiyot chorasini aynan o‘sha shaxsга nisbatan qo‘llash to‘g‘risidagi iltimosnoma bilan sudga takroran murojaat etishga monelik qilmaydi. Dastlabki tergov bosqichida qamoqqa olish, uy qamog‘i tarzidagi ehtiyot chorasini qo‘llash haqidagi yoki qamoqda saqlash, uy qamog‘i muddatini uzaytirish to‘g‘risidagi masala bo‘yicha sudning ajrimi ustidan mazkur ajrim chiqarilgan kundan e‘tiboran yetmish ikki soat ichida apellyatsiya tartibida shikoyat berilishi va protest bildirilishi mumkin.

Jinoyat protsessida fuqaroviy da‘voni ko‘rib chiqish va hal qilish bilan bog‘liq jarayonni ikki bosqichga ajratish zarur:

- sudga qadar ish yurituv davrida fuqaroviy da‘voni ta‘minlash;
- sud muhokamasida fuqaroviy da‘voni hal etish.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, jinoyat ishida mulkiy zarar ko‘rgan shaxs o‘z huquqlarini amalga oshirib, fuqaroviy da‘voni qo‘zg‘atadi. Faqat ana shunday holatda fuqaroviy da‘vo masalasida protsessual munosabatlar vujudga keladi. Surishtiruvchining, tergovchining shaxsni fuqaroviy da‘vogar sifatida tan olib chiqargan qarori mazkur bosqichdan keyingi huquqiy munosabatlar uchun huquqiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Demak, sudga qadar bo‘lgan tergov jarayonida fuqaroviy da‘voga xos asosiy holat jinoyat tufayli moddiy zarar ko‘rgan jabrlanuvchi yoki boshqa shaxs tomonidan da‘vo qo‘zg‘atilgan vaqt hisoblanadi. Yuqorida biz jinoyat ishini sudga qadar yuritishning shartlari va fuqaroviy da‘voni ta‘minlash masalalari bilan tanishib chiqdik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sahaddinov S.M. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi: ilmiy-nazariy, jinoyat-huquqiy va protsessual tahlil. Monografiya / Mas‘ul muharrir: professor Z.F.Inog‘omjonova. – Toshkent: O‘zR FA, 2013. – 300 b.
2. Sahaddinov S.M. Yarashuv instituti: ilmiy-nazariy, jinoyat-huquqiy va protsessual asoslari. Monografiya / Mas‘ul muharrir: professor Z.F.Inog‘omjonova. – Toshkent: TDYI, 2013. - 336 b.

3. Sud - tibbiy ekspertizani tayinlash va o'tkazishning o'ziga xos xususiyatlari. Ilmiy ommabop risola. – T.: TDYI, 2011.
4. Таран А.С. Обстоятельства, исключаящие участие адвоката в уголовном процессе. Монография. – М.: Юрлитинформ, 2013. – 192 с.
5. Tergov protsessual hujjatlarining namunalari: Amaliy qo'llanma / Mirazov D.M., Cho'tboev M.R. va boshqalar. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2012. – 407 b. Тухташева У.А. Теоретические и практические вопросы апелляционного производства в уголовном процессе: монография. –Т.: ТГЮИ, 2007. – 169s.
6. Тухташева У.А. Қamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasi: tushunchasi va qo'llash tartibi: Amaliy qo'llanma – yuridik fanlar doktoriprofessor M.H. Rustambaev tahriri ostida. T.. TDYI nashriyoti, 2007, -B.87-126.
7. Тухташева У.А. Уголовный процесс.Общая часть. Учебное пособие. – Т.: ТГЮИ, 2007. – 512 с.
8. То'laganova. G.Z. Jinoyat protsessida shaxsiy huquqlarni cheklashmezonlari. Monografiya / prof. G'.A. Abdumajidov tahriri ostida. –Т.: TDYI, 2007. -243 b.
9. То'laganova G.Z. Jinoyat protsessida protsessual majburlov va uning o'ziga xos xususiyatlari. Monografiya / prof. G'.A. Abdumajidov tahriri ostida. –Т.: TDYI, 2009. –B.156-187.
10. Уголовно-процессуальное право. Особенная часть: учебник для студентов юридических вузов и факультетов. Под общей редакцией Г.Абдумажидова. Т.: “ILM ZIYO”, 2011.- 524s.
11. Уголовный процесс. Общая и Особенная части: учебник для юридических вузов и факультетов / В.В.Вандышев; Межрегиональный институт экономики и права. М.: Контракт, 2010. – 720s.
12. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksiga sharhlar. Mas'ul muharrir prof. G'.A. Abdumajidov. - T.: TDYI nashriyoti, 2009. – 950 b.
13. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksiga sharhlar / Nashr etish uchun mas'ul U. Tadjixanov. – Toshkent: Adolat, 2000. – 768 b.